

բազմակողմանի մէկը, քաջածանօթ դասական գրականութեան և գրամագիրութեան, որոնց մասին գրքեր հրատարակած:

1690ին գրքոյկ մը գրի առաւ, ուր կը պնդէր թէ բոլոր դասական գործերը, Յոյն և Լատին (բացի Կրկերոն, Վիրգիլիոսի Մեակալանց, Որատիոս և Պլինիոսի Բնական Պատմութիւնը), ինչպէս նաև Եկեղեցական Հայերու Հատերուն գրութիւնները, մէջը ըլլալով Սր. Օգոստինոսը և Սր. Յերենիմոսը, իրականին մէջ գրուած էին խումբ մը նենգամիտ ուսումնականներու կողմէ խալիլոյ մէջ 1350էն 1480 թուականներու միջև: Եւ թէ այն ամէն ձեռագիր, որ իբր թէ Տասնորորորդ դարէն առաջ գրուած կը ներկայացուի, սոսկական կեղծիք է:

Հակառակ իր համոզման, Հարտուինի այս ելոյթը խեղադարային բան մ'էր: Սա-

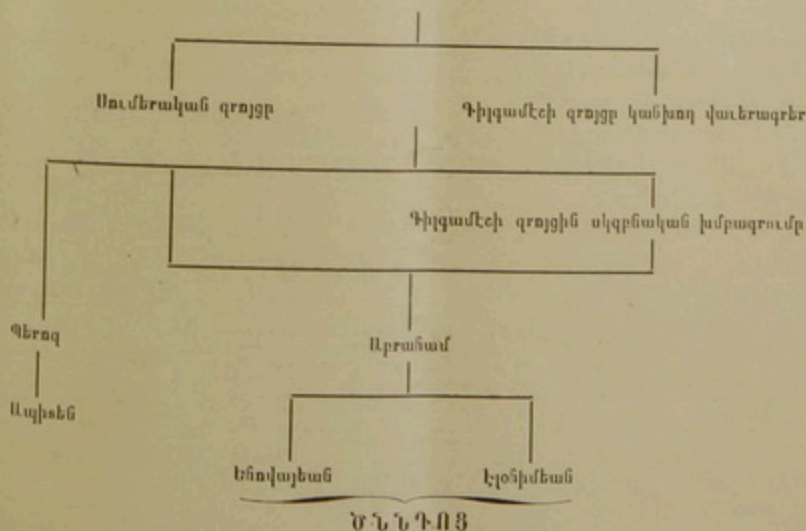
կայն անոր մեթոսը բազմաթիւ հետեորդներ ունեցաւ երկար ատեն, գրեթէ մինչև այսօր:

Խորենացիի հարցին Հ. Ակինեանի կողմէ տրուած այս լուծումին ուրիշ բանասէրներ շատ կարեւորութիւն չտուին, և Հարունակեցին իրենց հասկցած ձևով հետապնդելու հեղինակը Խնեհորդ դարու մէջ: Այլևս Վեցերորդ, Եօթներորդ և Ութերորդ դարերը ի պատուի չէին, և եթէ հոս հոն կը գտնուէին բանասէրներ որոնք սոյն դարերէն միոյն մէջ տեսնել կ'ուզէին Խորենացիին, անոնք հեղինակաւոր ձայներ չէին համարուէր: Ինչպէս, օրինակ, Ա. Զամինեան, Հ. Ակինեանի գրութենէն տարի մը վերջ, 1931ին, Խորենացիին կը զետեղէր Եօթներորդ դարու առաջին քառորդին մէջ:

ՀՐԱՆԴ Ք. ԱՐՄԷՆ

ԳԻԼԳԱՍԷՇԻ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԿԶՐՆԱԿԱՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Գ Ի Ի Յ Ա Ջ Ն Ե Ր Գ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ը

ԻՐ ՍՈՒՄԵՐԱԿԱՆ ՆԱԽԱՏԻՊԵՐՈՎ

Տիգրիս-Եփրատեան հովիտի կանխա-
զոյն բնակիչներուն՝ Սումերացիներու մշա-
կութային կտակին ժառանգորդն ըլլալու
ենթակայութիւնը Բաբելոնցիներու, ի յա-
ռաջագունէ կը թելագրէ վերջիններուն
պատասպարումը առաջիններուն խմցական
թողսնին հովանիին ներքեւ։ Սումերացիներու
ժամանակագրական նախագոյնութիւնը
կ'ենթադրէ մտաւոր որոնումներու աւանդ
մը, զիրենք յաջորդող Բաբելոնցիներու
գրականութեան անդատաւնին մէջ։ Երես-
կայական ոլորտներէն քաշած, դատարկ
տարադի մը քմայքոտ բանաձեւումը չէ այս
բնական հետեւողականութեան ակներեւ պա-
րագան։ Արդ, Գիլգամէշի Դիւցազներգու-
թեան տասնմէկերորդ տախտակը, ինու-
բարայի զրուագը (տախտակ III-V), ջրհե-
ղեղի զրոյցը (տախտակ XI), Իշտարի առա-
ջարկը Գիլգամէշին և երկնառաք ցուլին
պարտութիւնը (տախտակ VI), ու տախտակ-
ներ VI, 97-100 և VII, III սիւնակներ, 6-
22, և IV, 33-39, Միջագետքի ընդերքնե-
րէն արտահոգուած սումերական սկզբնա-
գրերու վրայ կը կրեն իրենց առաջին խմ-
բագրութիւնը, The Gilgamesh Epic & Old
Testament Parallels, by Alexander Heidel,
Chicago, Illinois, էջ 13-14։ Հետեւաբար,
Բաբելոնցիներու Ողիսական՝ Գիլգամէշի
Դիւցազներգութեան սումերական ենթա-
հաղը, նոյնինքն արձանագրութիւններու
բարձրագոյն կանչովը կը պայմանաւորուի։

Սակայն Համմուրապեան զարմին ազգային
դիւցազներգութիւնը չ'իրագործեր տառա-
կան թարգմանութեան մը ստրկութիւնը
սումերականին նրբեղէնին, որ կը սահ-
մանափակուի իր հում առաջի գերովը լոկ։

Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը չ'ար-
ձանագրեր հետքերը սումերական անտաշ
բնապաշտութեան և նախնական առարկա-
յականութեան, այլ հոգեբանական վիճակ-
ներու մանրակրկիտ վերլուծում մը կը սե-
ւեռէ։ Տիգրիսի երկրի խոր ներաշխարհի
մշուէն գիմագծելու գծուարին ճիգը կը
ջանագրէ ան։

Իբրեւ ոգի, յորինուածք ու ներշնչում,
Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը Սեմական

Հանճարի ինքնագործմ կնիքով կը վաւե-
րացնէ իր տողերը, ծոցին մէջ վախ ներ-
գործման սումերական նախանիւթերու։

Թ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ը

Դիւցազներգութեան բնագրերուն բա-
տուար թիւը, նկատելի բացառութեամբ
որոշ արքայականներուն, կը թուական-
ուին Եփրատի շրջանի գրէն Ն. Ք., արտա-
հոգուած Աշուրպանիթայի մատենադարանէն
ի նինուէ։ Աքքատերէն բեկորներ մը, Հի-
տիտ-Խուսիթ թարգմանութիւններու տըն-
թեր, Հիտիտներու վագեմի մայրաքաղաք՝
Խաթուստէն՝ արդի Պոզագգէօյէն լոյսի
բերուած, խոր հնութիւն մը կը բուրեն,
մինչև կէսը երկրորդ հազարամեակին, Ն.
Ք.։ Meissner-եան բեկորը և երկու տախ-
տակները Pennsylvania և Yale համալսա-
րաններու թանգարաններուն, Հին Բաբել-
ոնի մէջ արձանագրուած, ու կնիքովը ա-
ռաջին Բաբելական արքայացիին, չեն
խուսափիր նախորդող սկզբնագրերու պատ-
ճէնները յիշեցնելու վարկածէն, The Gilga-
mesh Epic & Old Testament Parallels, by A-
lexander Heidel, Chicago, Illinois, էջ 15։
3000-2500 Ն. Ք. կ'առտիճանուին Գիլգա-
մէշեան զրոյցներու շարանը։ Արդ, Գիլգա-
մէշի Դիւցազներգութեան խմբագրութիւնը
կը զուգահեռուի Տունկիի Շուլկի՝ 2038-1990՝
առաւելած արքայի օրերուն, շուրջ
2030ին։

Ո Ճ Ը

Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը ազա-
մանդեայ կոթողի մը շքեղութեամբ, կը
բարձրացնէ իր հասակը Բաբելական քեր-
թողական արուեստի սիւնաշարքի երկայն-
քին։ Պարզ, վայելուչ, առոյգ, յատկու-
թիւնները կը հանդիսանան իր ոճին։ Հեղի-
նակը չի տառապիր բռնութեան սովէն։ Մըթ-
նոլորտ ստեղծելու ու տիպարներ կանգնե-
ցնելու կենսունակ լեզուն, զրազէտի հզօր
խառնուածք մը կը մատնէ։ Յորդ յուզա-
կանութեան մը ջերմ հաղորդականութիւնը,
գիւտաւոր պատկերաւորումներու նկարա-
զրականով, ասացուածքի քնքշութեամբ
որքան ուժեղութեամբ, խորապէս մարդ-
կայնական յուզումներու արօքովը բարա-

խուն, գրականության ընտրեալի մը արժանիքները կը խտացնէ։ Դիւցազնաշունչ քնարերգութեան լարը, արտայայտչական ճարտար ճկունութեամբ մը թրթռուն, վեհացնող զգայնութիւններու սարսուռը կը հեղու ընթերցողի երակներէն։

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1872 Դեկտեմբեր 3ին, Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան առաջին վկայացունց թարգմանութիւնը, Բրիտանական թանգարանէն George Smithը, "The Chaldean Account of the Deluge" խորագրով, Ներկայացուց "The Society of Biblical Archaeology" ունկնդրութեան։ Թանգադատուեցաւ Նիտեր, Paul Haupt, իր Das Babylonische Nimrodepos, Leipzig, 1884-91, երկին մէջ, ամփոփեց ամբողջական հրատարակութիւնը Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան շուրջ բնագրերուն։ Տասնեակուերորդ տախտակը, Beiträge Zur Assyriologieի մէջ, I, 1890, 49-65, Peter Jensen, իր Assyrisch-Babylonische Mythen und Epen, Berlin, 1900 հրկասրութեամբ, իր ճիշտ մեկնաբանական բաժնով, կանխող չոր թարգմանութիւնները կը համեմէր։ 1911ին, Arthur Ungnad և Hugo Gressman իրենց Das Gilgamesh-Epos-ով, Göttingen, 1911, Դիւցազներգութեան պարունակութիւնը քննական բովէն կ'անցնեն մանրամասնօրէն։ R. Campbell Thompson, իր The Epic of Gilgamesh, Oxford, 1930, կոթողական երկին մէջ, Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան ասուրական recensionի բնագիրը կը ներկայացնէր, յարակից լիակատար արտագրութեամբ մը այդ շրջանի սեմական նիւթեղէնին։ R. Campbell Thompsonի ուղղակի բեւեալագիր սկզբնագրէն կատարուած է մեր թարգմանութիւնը։ Նորագիտ բնագրերը լիշատակուած են թարգմանութեան ընթացքին։ Ապա, Erich Ebelingի թարգմանութիւնը, Gressmanի Altorientalische Texte Zum Alten Testamentի մէջ, Berlin և Leipzig, 1926, էջ 150-98, R. Campbell Thompson, The Epic of Gilgamesh, London, 1928, Albert Schott, Das Gilgamesh-Epos, Leipzig, 1934, G. Conteneau, L'Epopée de Gilgamesh, Paris, 1939, F. M. Böhl, Het Gilgamesj-Epos, Amsterdam, 1941, A. Heidel, The Gilgamesh

Epic & Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, 1945, E. A. Speiser, The Epic of Gilgamesh, Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament, edited by James B. Pritchard, Princeton, New Jersey, 1950, էջ 72-98, Իսկ ազատ չափածոյ, W. E. Leonard, Gilgamesh, Epic of Old Babylonia, New York, 1934, Alexander Heidel, The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, էջ 2-3:

ԳԻԼԳԱՄԷՇԸ ԵՒ ԷՆԿԻԴՈՒՆ

ԱՔՔԱՏԱԿԱՆ ՔԱՆԳԱԿԱՐՈՒԹԵՍԻ ՄԷՋ

Աքքատական պատկերազրութեան մէջ, Գիլգամէշը կը ներկայանայ մեզի խոպու պաւոր վարսերով, որոնք հիւս առ հիւս կ'եզրին իւրաքանչիւր կողմը իր դէմքին, հովահարած, խիտ, երկար և զանգուր մօրուքով մը։ Մերկ է. զօտի մը միայն իր մէջքին. յետագային, կարճ պատմուճան մը իր մարմինը ծածկող, տեսնել Գորսարդէն արտահոգուած հարթաքանդակ մը, Սարգոն Բ.ի շրջանին, ուր Գիլգամէշը կը ներկայացուի զգեստաւորուած մինչև ծունկերը հասնող հանդերձով մը. հոն, հսկայական տիպով մը, դաշոյն մը աջ ձեռքին, իսկ ձախով խեղդելով առիւժ մը իր կուրծքին վրայ, շունի մը փոքրածաւալ գանգուածովը ներկայացուած (Conteneau), ինչ որ հաւանաբար Գիլգամէշի գերմարդկային առասպելը կը խորհրդանշէ արուեստագէտին երեակագութեան մէջ, որովհետեւ անոր երկու-երրորդն էր աստուած և մէկ-երրորդը մարդ։ Յաճախ կը պատկերացուի ան պայքարելով շիկերէներու դէմ, պաշտպանելով պաճարը անոնց յարձակումներէն։ շիկերէները կը փոխանակուին երբեմն ցուլերով և առիւժներով։

Իսկ, տափաստաններու սիրելի զաւակը՝ Էնկիդուն, կը ներկայացուի երկու բնութիւններով զուգակցուած՝ մարդկային և անասնական, մարմնին կէսէն վար ցուլ մը կը ձևացնէ, կէսէն վեր մարդկային իրան մը. — մարդկային գլուխ մը՝ ծածկուած եզնազգիներու յատուկ եղջիւրներով ու ականջներով. իր կնոջական երկար հերը փունջ առ փունջ կը փառլի իր կոնակին վրայ. անմօրուս կը ներկայացուի. մերթ

կը պայքարի Գիլգամէշին հետ, ու մերթ իբր անոր նեցուկը՝ պահպանելով պաճարը չի կերէն երու, երինջն երու, առիւծն երու յարձակումներէն:

Աքքատական քանդակարուեստի այս թողօնը իր դրական հաստատումը կը գտնէ Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան նկարագրերու վերլուծումներուն մէջ, որոնք են. — Գիլգամէշը իր գերմարդկային պատկերացումով, Էնկիդուի կրկնակ բնութիւնը՝ անասնականը իբրեւ վերլուծում իր արձակաշտային կեանքէն, իսկ մարդկայինը իբրեւ խորհրդանշ քաղաքակրթութեան իր ներմուծման, Գիլգամէշի և Էնկիդուի մարշտը ցուերու գէմ, Էնկիդուի պայքարը նախորդին գէմ, ու մերթ անոր կողքին, Էնկիդուի կնոջ անման խաղաղութիւնը: Այս պատկերացումներու առնթք, որոնք զուգընթաց կ'ընթանան Գիլգամէշի Դիւցազներգութեան հետ, գոյութիւն ունին նաև ներկայացումներ, որոնք յիշատակութիւն չեն գտներ Դիւցազներգութեան էջերուն մէջ, օրինակ, Գիլգամէշ կը ներկայացուի էա աստուծոյ մօտ՝ որ կը բռնէ պնակ մը իր կուրծքին գէմ, որմէ ջուր կը ժայթքէ, ահայտեսարանը մղած է R. Heidenreich, Beiträge zur geschichte der vorderasiatischen steinschneidekunst, Heidelberg, 1925, էջ 1-26, նոյնացնելու առհասարակ իբր Գիլգամէշ առնուած անձը Թամմուզի հետ, թէ էայի միւս զաւակներուն հետ, խառնուած ըլլայ հոն. ու կը շարունակէ իր ժխտական փաստարկութիւնը առարկելով թէ Գիլգամէշի պատկերացումը չընկերացուի երբեք իր անունը կրող արձանագրութեամբ մը: Արդ, ինչպէս որ իրաւամբ դիտել կուտայ Borowski, այժմու Գիլգամէշի Դիւցազներգութիւնը, որ հասած է մեզի ասուրական խմբագրութեամբ, կարևոր փոփոխակներ կը ներկայացնէ երրորդ հազարամեակի սումերական բեկորներուն հետ. սկզբնական խմբագրութիւնը պարունակած պէտք է ըլլայ տարրեր, որոնք մեզի անծանօթ կը մնան: Եթէ նոյնիսկ այժմու խմբագրութիւնը կը ցոլացնէ սկզբնական առասպելը, կարելի է հաստատել որ նախա-արքայացեղական պատկերացումները չեն ելլեր երբեք Դիւցազներգութեան շրջանակէն. արքատական շրջանին է որ, Դիւցազներգութեան հետ աղերս չունեցող տեսարաններ կը պարզուին:

ԻՐԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Խ Ն Դ Ա Լ Ը

Խնդալու հոգեբանական խնդիրը հետևեալն է. շատ ալիական պարագաներու մէջ կը խնդանք. երբ կը թուենք խնդալու առիթները ըստ բախտի, նոյնիսկ ամենէն հասարակները — ալլընդալ (quiproquo), միամտութիւն, հապիտի ցատքառք, եյն. — , կը հիանանք ատենց արտակարգ ալիականութեան վրայ: Խնդիրը գիտնալն է բոլոր այս պարագաներուն հասարակաց տարրը, ձևը, ինչպէս կ'ըսէր Բակոն, կամ եթէ կ'ուզուի, խնդալու պատճառը: — Իմաստասէրները, գիտունները, հետաքրքիրները շատ փնտռած են այս պատճառը. Արիստոտէլ, Քանտ, Հեկել, Տարուին, Սքենսըր, ի միջի այլոց, առաջարկած են իրենց լուծումները: — Քննենք գլխաւորները. ապա մեր կողմէն ալ փնտռենք եթէ տեղի կայ:

Նախ և առաջ օգտակար է նշանակել ամենէն պարզ և ամենէն հասարակ կարծիքը — սական ոչ նուազ խորունկ — ըստ որում ուրախութիւնը պատճառն է խնդա-

Պատկերացումներու կողքին, իր անուան արձանագրութեան պակասը կը բացատրուի իր հոգեկաւոր գէմք մը ըլլալու չնփոխելու հանգամանքովը ու տակաւին Conteneau հնագէտին համաձայն, Գիլգամէշ-Թամմուզ նոյնացման վարկածին ձախողութիւններէն մին, Գիլգամէշի երբեք եղջիրաւոր խոյրը չկրելն է, և թէ Էնկիդուին միատեղ պատկերացումը Գիլգամէշին հետ աւելի դիւրաւ կը բացատրուի քան թէ Թամմուզին հետ: Elie Borowski, Cylindres et Cachets Orientaux, Tome I, Mésopotamie, Suisse, 1947, էջ 97-104: G. Conteneau, Epopée de Gilgamesh, Paris, 1939, էջ 222-231, նոյնը, Manuel d'Archéologie Orientale, Tome II, 1931, էջ 611-616:

ԱՆՈՒՇԱԽԱՆ ԱՐԴ. ԶՂՋԱՆԵԱՆ
(Շարունակիլի 5)